

SINT-LIEVENS-HOUTEM

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK OP HET MARKTPLEIN





Het Marktplein op de Atlas der Buurtwegen (ca. 1841) (©AGIV)

De geschiedenis van Sint-Lievens-Houtem in een notendop

De oudste historische vermelding van Sint-Lievens-Houtem (Holtem, Holthem) gaat terug tot een landakte van 976. De Gentse Sint-Baafsabdij komt in het bezit van het grootste deel van het grondgebied, waar behalve een kerk en een grote hoeve toen nog overwegend bossen stonden. Pas na de 11de eeuw werd de naam van de vereerde Heilige Livinus (Sint Lieven) verbonden met de oorspronkelijke naam. Gedurende de 11de, 12de en 13e eeuw werden stelselmatig bossen geroid om landbouwgrond aan te leggen. Deze kouters bevonden zich voornamelijk ten noorden en oosten van de dorpskern. De bewoning bleef zich echter concentreren rond de kerk.

Het ontstaan van de plaetse

In de late middeleeuwen was Sint-Lievens-Houtem één van de weinige dorpen die het privilege hadden om wollen lakens te produceren. Dat monopolie was immers in handen van de grote steden zoals Gent. Tot in de 15de eeuw bleef 'Sint-Lievens laken' een bekend begrip. De welvaart die deze lakennijverheid met zich meebracht, leidde onvermijdelijk tot dorpsuitbreiding. Bovendien ontstond de nood tot een open ruimte waar handel kon worden gedreven. Deze *plaetse* werd in de 18de eeuw nog omschreven als een grote gemeenschappelijk weide.

Bedevaart en jaarmarkt

De historische link met de Gentse Sint-Baafsabdij speelt een sleutelrol in de geschiedenis van Sint-Lievens-Houtem. Sinds het jaar 1007 herdenkt men immers het overbrengen van de relikwieën van Sint-Lieven naar de Genste abdij. Deze tweedaagse bedevaart, die in de 16de eeuw kortstondig werd afgeschaft door Keizer Karel, groeide uit tot een populair volksgebeuren, waarbij talrijke handelaars hun graantje meepikten door de dorstige pelgrims te laven en te voorzien van de nodige souvenirs. Historische bronnen vermelden houten bedevaartslepels met versierde steel waarin op het uiteinde de symbolen van Sint-Lieven uitgesneden waren (nijptang en uitgerukte tong), bedevaartsvaantjes en loden pelgrimstekens ('*tacken van Sente Lieven*'). De toestroom van pelgrims, marktkramers en veehandelaars tijdens de bedevaart ligt mogelijk aan de oorsprong van de jaarmarkt. Wanneer deze traditie is ontstaan, is niet duidelijk. De eerste schriftelijke vermelding dateert uit de 14de eeuw en betreft het heffen van toltarieven. De populariteit van de jaarmarkten, waarvan er jaarlijks twee worden georganiseerd (een winter- en een zomerjaarmarkt), heeft mogelijk ook bijgedragen tot de uitbreiding van het marktplein (*de plaetse*).



Hoefijzers aangetroffen in 2011 bij het archeologisch onderzoek op de hoek van het Marktplein en Eiland. Een knipoog naar de jaarmarkt?



De opgraving op de markt is aangeduid in blauw (©AGIV).

Resultaten archeologisch onderzoek

De ingrijpende herinrichting van het Marktplein met onder meer een nieuwe riolering, een bufferbekken, een waterpartij en een heuse markthal, gaf aanleiding tot een archeologisch onderzoek. Reeds in 2008 werden vier verkennende sleuven getrokken, verspreid over het plein, om naar de aanwezigheid en de bewaringstoestand van sporen uit het verleden te polsen. Daaruit bleek dat de ondergrond nog heel wat archeologische restanten bevatte. In het voorjaar van 2016 resulteerde dit dan ook in een opgraving, voorafgaand aan de aanleg van het bufferbekken en heraanleg van de markt.

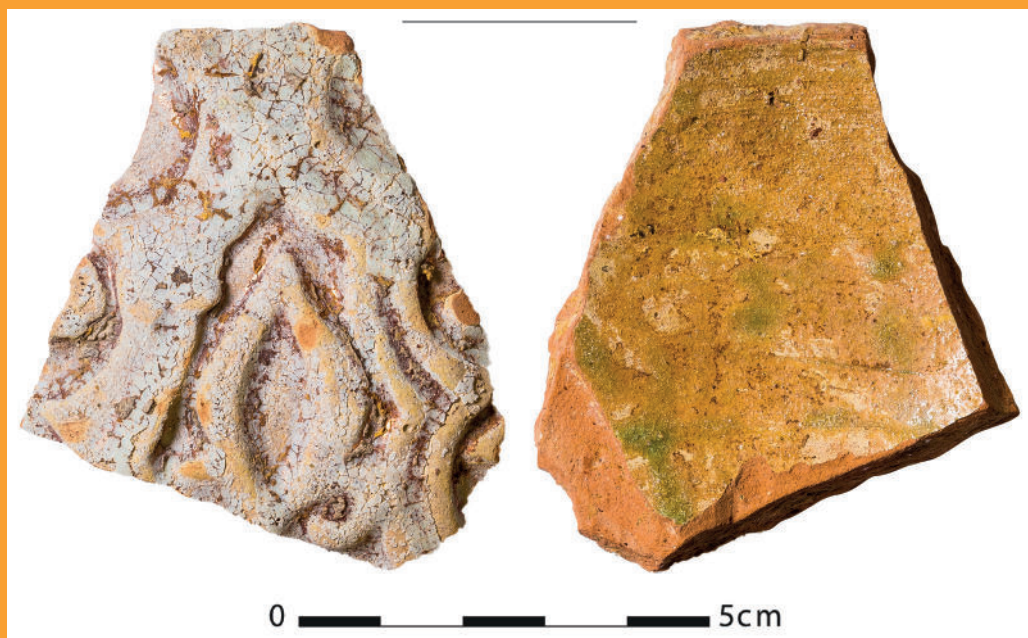
In de opgravings sleuf bevonden zich tal van kuilen, daterend uit de late middeleeuwen (13de-15de eeuw) en de post-middeleeuwen (16de-19de eeuw). In een aantal gevallen zijn ze met (bouw)afval opgevuld, sommige kuilen zijn duidelijk in verband te brengen met een grote brand (brand van 1354?). In één van de kuilen werd een zeer bijzonder kleinood aangetroffen: een scherf van een islamitische pot uit de 2de helft van de 12de of de vroege 13de eeuw.

Her en der werden tussen de kuilen de restanten van een onverhard wegdek geïdentificeerd. Zo waren nog verschillende karrensporen te herkennen, de plaatsen waar de wielen bij slecht weer dieper in de grond zakten. Uit de historische bronnen is geweten dat de markt van Sint-Lievens-Houtem zeer lang een aarden plein was en als graasweide voor het vee functioneerde. Van oudsher vond er natuurlijk ook de befaamde jaarmarkt plaats. Het zal echter duren tot de 20ste eeuw alvorens het plein een definitieve verharding krijgt.

Islamitische scherf in middeleeuws Sint-Lievens-Houtem

In één van de afvalkuilen uit de 15de eeuw werd een kleine (5x6 cm), maar bijzondere scherf gevonden. De decoratie en het type klei wijzen op een uiterst zeldzame kan of een vaas in lusteraardewerk, geproduceerd te Almeria of Málaga (Spanje) in de tweede helft van de 12de eeuw onder het islamitisch kalifaat van de Almohaden.

Lusteraardewerk ontleent zijn naam aan het blinkend effect van het glazuur, verkregen door toevoeging van zilver- en koperoxiden. De kenmerkende florale motieven die als decoratie op het aardewerk werden aangebracht, herkennen we ook op gelijktijdige gebouwen in het zuiden van Spanje en Marokko. Lusteraardewerk wordt als luxewaar op een relatief grote schaal geïmporteerd in Vlaanderen vanaf de 14de eeuw tot in het begin van de 16de eeuw, maar de scherf uit Sint-Lievens-Houtem dateert echter van daarvoor. Daarmee is deze scherf het oudste aangetroffen exemplaar in de Lage Landen! Kan de aanwezigheid van de scherf in verband gebracht worden met de bedevaart? De Sint-Baafsabdij te Gent had namelijk internationale handelscontacten. Zou deze Spaanse lusterwaar zijn meegereisd uit Gent als geschenk of specifieke bestelling? Het feit dat de vaas of kruik pas in de 15de eeuw werd weggegooid, wijst alleszins op de grote waarde of symbolische/religieuze betekenis die het luxeraardewerk toch lang heeft behouden.



Detailopname van de Almohadenscherf (©Dirk Wollaert).

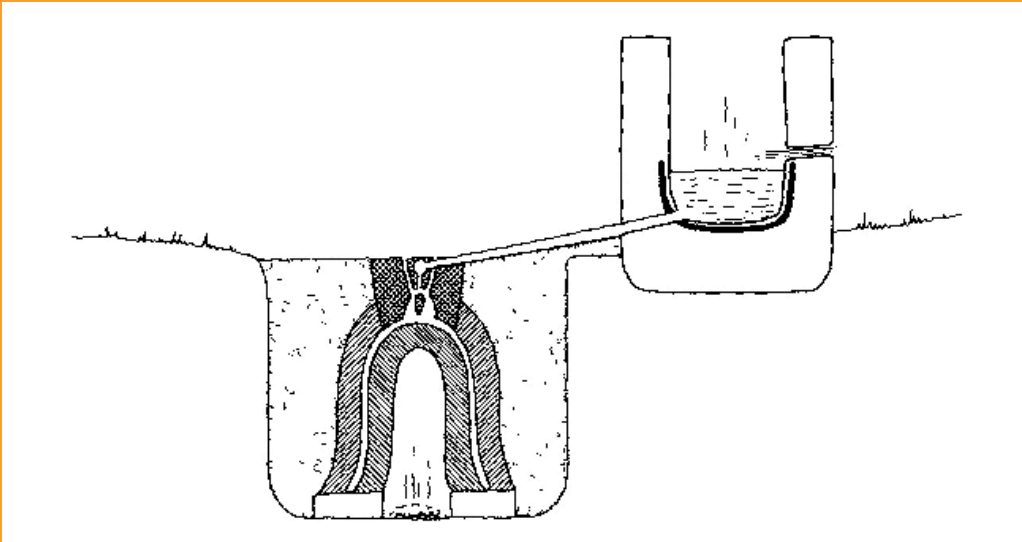
Middeleeuwse klokovens

Klokken maken van oudsher deel uit van publieke gebouwen in steden en dorpen. Ze dienden onder meer om de inwoners op te roepen voor de eredienst maar ook om te waarschuwen voor onraad of gevaren. Tijdens de middeleeuwen maakte men de klokken in daarvoor bestemde ovens. Dit gebeurde doorgaans vlakbij of zelfs in het gebouw waarvoor ze bestemd waren. Het onvermijdelijke brandgevaar dat het smelten van het brons en het verhitten van de oven met zich meebracht, woog niet op tegen de logistieke problemen van het transport van de meestal loodzware klokken. Een veel gebruikte productietechniek is die van de *cire perdue*, ofwel verloren was. Over een kern van leem in de vorm van een klok, streek men langs de buitenzijde een laag was die vervolgens opnieuw met een laag leem werd bedekt. Door verhitting in de oven smolt de was en bleef een lemen mal over, waar het brons van bovenuit werd in gegoten.

Op de markt in Sint-Lievens-Houtem kwamen in het noordelijke deel van de sleuf twee klokovens tevoorschijn. De eerste is goed bewaard: de fundering bestaat uit geglazuurde tegels, verstevigd met blokken kalkzandsteen. Hierboven bevond zich oorspronkelijk de



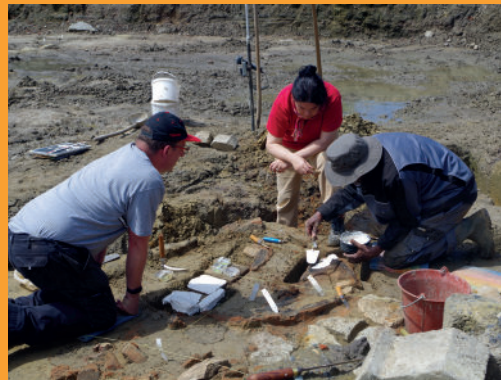
Zicht op een van de klokovens. De witte stippellijn geeft de contouren van de oorspronkelijke fundering weer.



Reconstructietekening van een klokoven (© Liebgott 1989, fig. 175).

mal van de klok, langs de rand is de aanzet van de ronde vorm (diameter: $\pm 1\text{m}$) nog te herkennen. Centraal in de oven is een stookkanaal aanwezig waarin vuur werd gemaakt om de was uit de bovenliggende mal weg te smelten. Langs beide zijden van de oven stond telkens een kuil in verbinding met het stookkanaal van waaruit men de oven bediende. De tweede oven is grotendeels verdwenen bij het graven van een kuil in de late middeleeuwen, maar kende eenzelfde opbouw. Op basis van hun constructie dateren beide vermoedelijk uit de 12de-13de eeuw. Voor het onderzoek werd samengewerkt met het geofysisch centrum van het KMI. Dit team nam op het terrein verschillende stalen van de ovenwand en zal via een archeomagnetisch onderzoek een precieze datering van beide ovens bepalen.

Het is vooralsnog niet duidelijk voor welk gebouw de klokken bestemd waren. Mogelijk waren ze bedoeld voor de Sint-Michielskerk.



De onderzoekers van het KMI aan het werk. Ze meten de precieze locatie van de stalen in.



Fundering van het voormalige schepenhuisje aangetroffen tijdens archeologische onderzoek op de markt.

Het schepenhuisje van Sint-Lievens-Houtem



Schepenhuisje naar een schets van A. Van Lokeren.



Het schepenhuisje in Lessenbos.

In een hoek van de opgravingsleuf bevond zich een fundering in natuursteen. Binnen deze muren waren hier en daar nog sporen van een oude vloer aanwezig. Op basis van historische bronnen en kaarten kan dit geïnterpreteerd worden als de restanten van het schepenhuisje. Vermoedelijk gebouwd in 1640, kan dit gebouwtje beschouwd worden als het toenmalige 'gemeentehuis'. Dankzij een verslag van de gemeenteraadszitting in 1855 weten we dat er een voorstel tot slopen van het schepenhuis werd ingediend. Het gebouw stond toen blijkbaar al in verval. Desondanks werden de laatste zichtbare restanten van het schepenhuis pas in 1895 afgebroken. Het verslag uit 1855 meldt ook dat het gebouw een kelder bezat die tot dan als gevangenis gebruikt werd. De vloerresten die tijdens de opgravingen aan het licht kwamen zijn dan ook met dit kelderniveau te associëren. In de 19de eeuw zou het schepenhuis ook even als voorlopig onderwijslokaal dienstgedaan hebben. Nabij het schepenhuisje stond ook de schandpaal. Deze werd opgericht in 1541 in opdracht van de abt van Sint-Baafsabdij te Gent, met toestemming van Keizer Karel.

Vijvers en grachten

Het grootste deel van de opgravings sleuf bevatte sporen van een grote vijver of poel. De historische bronnen vermelden inderdaad de aanwezigheid van verschillende 'vijvers' op de dorpsplaats. De oorsprong hiervan zou zelfs tot de 14de eeuw terug te voeren zijn. Door een hevige brand in het centrum in 1354 beslisten de schepenen een waterput aan te leggen op de *plaetse*. Vermoedelijk evolueerde deze waterput vervolgens naar een (vis)vijver, zoals er zich verspreid over het dorp nog verscheidene andere zouden bevonden hebben. Een tekst uit 1517 maakt melding van twee '*putten om visschen up te voedene*' op de dorpsplaats. Men kweekte er dus vis in die wellicht bestemd was voor consumptie in de Sint-Baafsabdij van Gent. Van de twee vijvers bleef er mettertijd nog maar één over: de '*Paardenput*', die dan als drinkpoel voor paarden werd gebruikt. Pas op het einde van de 19de eeuw verdween het laatste restant ervan. Het is vermoedelijk deze *Paardenput* die tijdens het onderzoek werd aangetroffen. Alle verzamelde informatie wijst immers op een poel die op het einde van de 19de eeuw volledig gedempt werd en dit zowel met grond als grof puin (onder andere afkomstige van het gesloopte schepenhuisje) en zelfs huishoudelijk afval. Kort na de demping van de poel en de afbraak van het schepenhuisje werd het plein ongeveer 0,75m opgehoogd. Het zou echter tot de vorige eeuw duren vooraleer er een pleinverharding voorzien werd.



Het marktplein van Sint-Lievens-Houtem op de Villaretk kaart (1745-1748) (© bib.kuleuven.be). Het plein was toen nog onverhard met drie grote vijvers. Aan de noordoostzijde is het schepenhuisje (rood blokje) reeds zichtbaar.



Archeologisch onderzoek door SOLVA in de schaduw van de kerktoeren.

Colofon

Archeologiebrochure 11

Deze uitgave kwam tot stand naar aanleiding van de archeologische opgravingen op de Markt van Sint-Lievens Houtem. Het onderzoek is uitgevoerd door SOLVA in 2008 en 2016 in het kader van de heraanleg van de Markt, in opdracht van de gemeente Sint-Lievens-Houtem.

Tekst: Archeologische dienst SOLVA

Meer lezen:

W.L. Braekman (1995) Historische aantekeningen over Sint-Lievens-Houtem, Het Land van Aalst XLVII (4), 245-280.

W.L. Braekman (1997) Nieuwe historische aantekeningen over Sint-Lievens-Houtem, Het Land van Aalst XLIX (1), 53-70.

B. Cherretté, S. Reniere, N. Vanholme (2008) Sint-Lievens-Houtem Marktpllein. Archeologisch vooronderzoek, SOLVA Archeologie-rapport 2.

L. Daels, M. De Dapper (1997) Voorstel tot rangschikking als monument van Sint-Lievens-Houtem: "Paardenmarkt" – dries, KCML (Provinciale Commissie Oost-Vlaanderen), 1-30.

J.D. Dodds, D. Walker (1992) Introduction. Al-Andalus: The Art of Islamic Spain, J. D. Dodds. New York, The Metropolitan Museum of Art: xix-xxx.

F. Duquet (1976) Zo was Sint-Lievens-Houtem.

N.K. Liebgott (1989) Dansk middelalderarkaeologi, G.E.C. Gads Forlag.

E. Thoen (1987) Historisch-geografische tekst bij het kaartblad Oosterzele, Projekt Historisch-landschappelijke reliktenkaarten van Vlaanderen (intern rapport), Gent.

I. Van der Kelen (1986) Geschiedeniskalender van Sint-Lievens-Houtem, DARCOS uitgave.

A. Verhulst (1995) Landschap en landbouw in middeleeuws Vlaanderen, Brussel.

D. Whitehouse (1997) Islamic Pottery and Christian Europe from the 10th to the 15th Century: The Thirteenth Gerald Dunning Memorial Lecture, Medieval Ceramics 21, 3-12.

Download de SOLVA-Archeologierapporten en artikels via <http://www.so-lva.be>
Volg ons op facebook: <https://www.facebook.com/SolvaDienstArcheologie/>

D/2018/12.857/11

Coverfoto: © Dirk Wollaert
Alle illustraties © SOLVA, tenzij anders vermeld

Contactadres:
Intergemeentelijk samenwerkingsverband SOLVA
Gentsesteenweg 1B
9520 Sint-Lievens-Houtem
archeologie@so-lva.be